

ZUSAMMENFASSUNG. Ein bisher unbekannter Taler des Grafen Friedrich von Bergh geprägt zu Hedel nach Vorbild eines Talers des Kurfürsten Friedrich III. von der Pfalz wird publiziert. Das Stück muss wahrscheinlich 1577, dem Anfangsjahr der Prägung Graf Friedrichs datiert werden.

Enige opmerkingen over de Leidse munten van 1573 en 1574*. – De Spaanse troepen hebben Leiden in de Tachtigjarige oorlog twee maal belegerd. Het eerste beleg duurde van de laatste dagen van oktober 1573 tot 21 maart 1574. Het Spaanse leger trok toen weg, maar was op 25 mei 1574 weer terug om de stad voor de tweede maal te belegeren. Dit tweede beleg eindigt met het ontzet van Leiden op 3 oktober 1574.

Uit de literatuur zijn betrekkelijk veel gegevens over de Leidse munten bekend. Een goed overzicht van wat geschreven is, is te vinden in H. Enno van Gelder, *De Nederlandse noodmunten van de Tachtigjarige oorlog*, nr. 50 t/m 61. Hieronder volgen een aantal opmerkingen over deze munten gebaseerd op de gerechtsdagboeken, de aflezingsboeken en een aantal rekeningen van thesauriers en stadsgecommitteerden uit die tijd.

In de archieven is sprake van de volgende munten:

1. koperen oordje van het Catharina gasthuis (vG. 50),
2. papieren munt van een gulden of twintig stuivers (vG. 51),
3. papieren munt van een oord of kwart gulden (vijf stuivers) (vG. 52),
4. koperen groot of halve stuiver (vG. 53),
5. zilveren munt geslagen met stempels van de papieren gulden (vG. 54),
6. zilveren munt geslagen met stempels van de papieren vijf stuivers (vG. 55),
7. gouden munt geslagen met stempels van de papieren vijf stuivers (vG. —).

1. *Koperen oordje van het Catharina gasthuis.*

Vz. het Leidse wapen, daarboven het jaartal 1573 met als omschrift (kruis)
GEDENCT DEN ARMEN.

Kz. een gekroond rad met daarin een kruis (een gestyleerd zwaard). Aan het rad zijn zes vilmessen bevestigd.

De stempels van deze munt worden bewaard in het stedelijk museum „De Lakenhal” te Leiden¹. De eigentijdse beschrijving van het oordje is zeer summier. Alleen bij het verzoek de munt te mogen slaan, wordt iets over het uiterlijk vermeld namelijk dat er aan de ene zijde het Leidse wapen zal komen en aan de andere zijde een rad². Het rad was het wapen van het Catharina gasthuis. Samen met het zwaard behoort het tot de attributen van de heilige Catharina.

Het Catharina- of Katrijnen gasthuis was oorspronkelijk gesticht als een

*) Zie ook mijn bijdrage in *Leids Jaarboekje* 66(1974), blz. 51–61.

doorgangshuis voor arme vreemdelingen, bedelmonniken e.d., maar in de late middeleeuwen is het zich meer toe gaan leggen op de verpleging van zieke armen. Door de slechte omstandigheden aan het begin van de opstand zijn de inkomsten sterk teruggelopen. Juist rond 1570 moet het gasthuis uitgebreid worden, waardoor zo goed als alle reserves verdwijnen³. Nog erger wordt het als het Catharina gasthuis een vrij groot aantal zieke, gewonde en verminkte soldaten moet opnemen. De gasthuismeesters berekenen eind 1572 of begin 1573 hun onkosten aan de soldaten op meer dan drie duizend gulden. Om uit de nood te geraken verzoeken ze aan de Staten van Holland koperen munten te mogen slaan, één ter waarde van een oordje (kwart stuiver) en één ter waarde van een halve stuiver, samen tot een totaal bedrag van drie duizend gulden. Deze munten moeten dan zowel binnen als buiten Leiden gangbaar zijn. Binnen zes jaar na de uitgifte zullen de gasthuismeesters deze munten weer innemen en verzilveren.

Op 17 augustus 1573 krijgen ze toestemming slechts één koperen munt te slaan ter waarde van een oordje, tot een totaal bedrag van duizend gulden². De gasthuismeesters worden verplicht deze oordjes minstens eenmaal per drie maanden om te wisselen ten gerieve van de bakkers, korenkopers, brouwers en tappers. Bovendien mag de munt alleen in Leiden circuleren. De gasthuismeesters zijn daarom niet verplicht om exemplaren te verzilveren die van buiten de stad worden aangeboden. Uit niets blijkt dat men verbaasd was over dit verzoek en ook wordt in de tekst, die toch tamelijk breedspakig is, nergens vermeld dat dit verzoek bij hoge uitzondering toegestaan wordt, zodat men mag stellen dat dit soort emissies vaker is voorgekomen. Op 12 november 1573 wordt de inhoud van dit besluit in de stad afgelezen⁴ en worden met name de bakkers, korenkopers, brouwers en tappers gemaand de nieuwe munt in betaling aan te nemen.

Hieruit blijkt dus duidelijk, dat dit oordje niets met de belegeringen van Leiden te maken heeft. Ook zonder de komst van de Spaanse troepen zou deze emissie plaatsgevonden hebben. Het is daarom misschien beter hier van armen-geld te spreken en in deze geldschepping een vorm van krediet te zien voor het Catharina gasthuis.

In de rekeningen van het gasthuis heb ik geen aantekeningen betreffende de oordjes kunnen vinden. Het is dus niet zeker of werkelijk het gehele toegestane aantal gemunt is.

Op 3 april 1576 worden de oordjes ingetrokken omdat er nogal veel vervalste exemplaren zijn gesignaleerd⁵. Tegelijkertijd worden ook alle andere koperen of kleine munten beneden de halve stuiver, die door steden, gemeenten of armenhuizen geslagen zijn, verboden. Alleen de kleine munten die door de Staten geslagen zijn blijven geldig. Hoewel Van Loon vermeldt dat de godshuizen van o.a.

Leiden en Delft het recht hadden koperen armengeld te slaan⁶, is de aflezing van 3 april 1576 mijns inziens de enige eigentijdse vermelding van dergelijk armen geld in de Noordelijke Nederlanden in de zestiende eeuw.

2. *Papieren munt van een gulden of twintig stuivers.*

- Vz. een klimmende Hollandse Leeuw, in de klauwen een lans met een hoed daarop. In het veld links 15, rechts 74. Boven de leeuw in het omschrift een kroon. De leeuw staat op een stuk grond. Het omschrift luidt HAEC LIBERTATIS ERGO. De woorden worden door roosjes gescheiden.
- Kz. in een cartouche het wapen van Leiden met twee concentrische omschriften. De buitenste: GOD BEHOEDE LEYDEN, de binnenste: NOVLS GIPAC. De rekening betreffende deze munten⁷ beschrijft ze gelijkluidend en vermeldt dat voor de afkorting gelezen moet worden: Nummus Obsessae Urbis Leydensis Sub Gubernatione Illustris Principis Auraiice Cusus.

3. *Papieren munt van een oord of kwart gulden.*

- Vz. de Hollandse Leeuw met in de rechter klauw een kromzwaard (braqueman) en in de linker een schild met het wapen van Leiden. De leeuw staat op een stuk grond en heeft boven zich een kroon in het omschrift. Het omschrift luidt: PUGNO PRO PATRIA 1574.
- Kz. (in vier regels) LUG DUNUM BATAVO RUM. Daar omheen een lauwerkrans. Ook deze munt wordt in de rekening van de papieren munten op dezelfde wijze vermeld.

Bij de munten waarvan de verschillende lagen papier losgelaten hebben kan men zien dat ze van oud bedrukt papier zijn gemaakt. S. v. d. Pauw vermeldt de Leidse goud- en zilversmid en penningkundige Cornelis de Water als de mogelijke stempelsnijder⁸, overigens zonder enig bewijs. Deze stempels worden ook in het museum „De Lakenhal” bewaard⁹.

Op 10 december 1573 wordt besloten papieren noodmunten te slaan⁷. Op 19 december 1573 wordt de uitgifte van de papieren munt van een gulden afgelezen¹⁰ en op 24 december die van de papieren vijf stuivers¹¹. Om er zeker van te zijn dat niemand de nieuwe munten zal weigeren te gebruiken wordt elke weigering beboet met het uitzonderlijk hoge bedrag van tien gulden. Uit de rekening van Huygh Claes zoon Gael, Gerrit Wiggerszoon en Dirck van Kessel, gecommiteerden van het gerecht⁷ blijkt, dat de boekbinder Jan Adriaenszoon 250 dikke papieren platen gemaakt heeft. Hiervan zijn er 200 gebruikt om er stukken van twintig stuivers uit te slaan tot een totaal van 8000 stuks. Hiervan zijn 152 exemplaren als mislukt aangemerkt. Ook zijn er 501 dunnere papieren platen gemaakt waaruit 28.037 vijfstuiverstukken geslagen zijn. Het totaal bedraagt dus ongeveer 15.000 gulden. De aanmunting heeft plaatsgevonden tussen